

Kaasava hindamise rakendamine

Agentuuri projekti “Hindamine kaasavas keskkonnas” esimene etapp lõppes mõistet “kaasav hindamine” käsitleva arutelu ja mõiste selgitamisega; samuti anti rida soovitusi kaasava hindamise poliitika ja praktika alal. Teise etapi töö eesmärk oli käsitleda esimese etapi tulemusi põhjalikumalt kahes valdkonnas:

- selgitada välja hindamispraktika kooli tasandil ning selle suhe piirkonna ja riigi tasandi struktuuride ja poliitikaga;
- esitada praktilised ettepanekud kaasava hindamise rakendamiseks.

Kasutati metoodikat, mille puhul projektiekspertid töötasid meeskondadena koos viie õppekülastuste sihtkoha – koolipiirkondade või halduspiirkondade, koolirühmade, tugikeskuste ja toetatavate koolide – töötajatega ning mitte üksikute koolidega. Austriast, Taanist, Prantsusmaalt, Saksamaalt ja Ühendkuningriigist (Inglismaalt) pärit projektimeeskonnad olid kokku leppinud, et võtavad vastu õppekülastusi ning vaatlevad projektiperioodil oma hindamispraktika eri aspekte. Eesmärgiks oli tutvuda süvitsi koolitasandi hindamispraktikaga ja sellega, kuidas kooli tasandi töö on seotud piirkonna ja riigi tasandi tugistruktuuride ja poliitikaga.

Lisateave kõigi viie õppekülastuse sihtkoha ja seal projekti vältel tehtud töö kohta on avaldatud projekti veebilehel:

<http://www.european-agency.org/site/themes/assessment/index.shtml>

Projekti käigus koguti erinevat teavet ja materjale kaasavas keskkonnas läbiviidava hindamise kohta. Käesolev dokument on üldisema iseloomuga kui teised projekti käigus väljatöötatud materjalid ning selle eesmärk on esitada kokkuvõtte kõigi projektitegevuste tulemustest, et teha kindlaks tavaharidussüsteemis kaasava hariduse poliitika ja praktika rakendamiseks vajalikud eeltingimused.

Dokumendis kasutatakse õppekülastuste ajal ja pärast külastusi tehtud tähelepanekute, toimunud arutelude ja mõttevahetuste käigus saadud teavet, et selgitada välja kaasava hindamise rakendamise raamistik – hindamispraktika eduka rakendamise seisukohalt kõige olulisemad tegurid, mis ei sõltunud kontekstist või hindamisolukorrast, vaid ilmnesisid *kõigis õppekülastuste sihtkohtades* (erineval viisil ja määral).

Käesolevale lühikesele dokumendile kaasneb laiendatud versioon koos multimeediaesitluste ja väljavõtetega poliitikakujundajate ja praktikute kogemusi ja hindamispraktikat käsitlevatest aruteludest ning tõstatatud teemasid käsitlevast olulisemast kirjandusest. Kõnealune täisversioon on avaldatud projekti veebilehel: <http://www.european-agency.org/site/themes/assessment/index.shtml>

Kaks kaasava hindamise praktilist aspekti

Agentuuri projektis määratleti kaasavat hindamist kui *tavakoolisüsteemis rakendatavat lähenemisviisi hindamisele, mille puhul poliitika ja praktika on kavandatud edendamaks võimalikult ulatuslikult kõigi õpilaste õppimist*. Kasutades seda määratlust – ja sellega seotud soovitusi, mis on esitatud projekti esimest etappi kokkuvõttes raportis – õppekõlastuste ajal tehtud töö analüüsimise lähtekohana, on kindlaks tehtud mitu kaasava hindamise rakendamise ühistegurit. Need on projekti kaasatud õpikeskkondades esinevad tegurid, mis joonistuvad õpetajate hindamistöös ning teiste hindamisega seotud spetsialistide ja sidusrühmade tegevuses selgelt välja. Tegu on üldiste teguritega, mis ei ole alati seotud hindamisprotsesside, -vahendite, -meetodite ja lähenemisviisidega või isegi kitsamalt õpetamise ja õppimisega.

Kõnealused tegurid on rohkem seotud üldise õpikeskkonnaga ja sellega, kuidas keskkond toetab (või ei toeta) õpetajat kaasava hindamise nii- või teistsugusel kasutamisel. Neid tegureid peetakse kaasava hindamise seisukohalt ülimalt oluliseks, aga võib väita, et tegelikult on need olulised edukaks kaasamiseks üldisemalt – hindamine on üks paljudest protsessidest, mida need ülitähtsad tegurid mõjutavad ja suunavad.

Õpikeskkonna tegurid, mis tõenäoliselt toetavad kaasavat hindamist, võib rühmitada kahte hindamispoliitika ja -praktika valdkonda:

- *üldraamistik*: hindamissüsteem, hindamispoliitika ja tugistruktuurid;
- *ühine väärtussüsteem*: hoiakud, ametialased väärtused ja uskumused, mis on kooli õppekultuuri ja lähenemisviiside aluseks.

Projekti käigus määrati kindlaks nii haridussüsteemi üldraamistiku kui ka ühiste väärtussüsteemide põhijooned, mis toetavad kaasavat hindamist. Kuigi neid põhijooni on järgnevalt käsitletud eraldi, selgus uuringust, et nad on tugevas vastastikusel sõltuvuses.

Uuenduslikku praktikat soodustav hariduspoliitika

Viies õppekülastuse sihtkohas töötati väga erinevates poliitilistes kontekstides. Skaala ühes otsas oli hindamissüsteem, mis oli loodud õpitulemuste hindamiseks ettenähtud (summatiivsed) riiklike testide tarvis ning mille puhul õpilaste hindamisel saadud teavet kasutati ulatuslikult haridusjärelevalveks ja -aruandluseks, ning teises otsas süsteem, kus väljastpoolt kindlaksmääratud hindamisprotseduurid puudusid, hindamist juhtis õpetaja ja õpilaste hindamisel saadud teavet ei kasutatud järelevalve eesmärgil.

Projektis esindatud riiklike ja piirkondlike poliitikate erinevustest hoolimata oli võimalik näha, et kaasava hindamiseni viivateks uuendusteks vajalike tingimuste loomisel olid esmatähtsad järgmised hindamispoliitika elemendid:

- kõigi sidusrühmade kaasamine kohaliku tasandi otsustusprotsessi;
- hindamispoliitika ja -praktika rakendamisel uuendusi ja muutusi soosiv paindlik hariduspoliitika ja -süsteem;
- poliitikakujundajate aktiivne osalemine olemasolevate inim-, finants- ja muude ressursside väljaselgitamises ja koondamises, et luua võimalused hindamispoliitikas ja -praktikas kohaliku tasandi otsuste ja uuenduste tegemiseks.

Kokkuvõttes oli nende hindamispoliitika põhijoonte aluseks poliitiline tahe toetada praktikute uuendusi, loovust ja vabadust arendada oma tööd. Üheks konkreetseks näiteks sellisest poliitilisest tahtest oli kaasava hindamise praktikutega konsulteerimine enne hindamispoliitika muutmist.

Valdkondadevaheline tugisüsteem

Õpilased, vanemad ja õpetajad esitavad tugiteenuseid pakkuvatele spetsialistidele kaasava hindamise alal keerukaid nõudmisi. Projekti käigus täheldati suundumust mitut valdkonda kaasavalt lähenemisviisilt valdkondadevahelisele lähenemisele. Valdkondadevaheline hindamine ühendab eri valdkondade spetsialistide teadmised ja vaatenurgad ning võimaldab käsitleda teemat terviklikult. See on midagi muud kui mitut valdkonda kaasav lähenemisviis, mille puhul erinevate erialade spetsialistid töötavad koos, kuid ei lähtu tingimata ühtsest kokkulepitud lähenemisviisist. Valdkondadevaheline töö nõuab koostööd igal tasandil, hindamise kõigi sidusrühmade vahel: suures osas suunab seda kohalik otsustusprotsess, mida käsitleti eelmises osas.

Viies õppekõlastuse sihtkohas eri tüüpi spetsialistidest hindamismeeskondade tehtava töö põhjal võib väita, et hindamise erinevad sidusrühmad (vanemad, õpetajad ja poliitikakujundajad) eeldavad ja soodustavad valdkondadevahelisi töömeetodeid, olenemata sellest, milline on hindamismeeskonna spetsialistide koosseis. Valdkondadevahelisele tööle aitavad kaasa järgmised tegurid:

- seda peetakse piiratud vahendite tõhusaks kasutuseks;
- selle tulemusena jaguneb paremini hindamisspetsialistide töökoormus ning see võimaldab teha õpilaste, vanemate ja õpetajatega rohkem sisulist tööd;
- see pakub paindlikumaid toetuse pakkumise võimalusi ja võimaldab reageerida vajadustele mitmel moel.

Kuna kaasava hindamise alane valdkondadevaheline töö soosib osalust, soodustab see muudatusi hindamist toetavate tegevuste juhtimises. Koolide spetsialistide, sealhulgas tavaklasside õpetajaid mitte üksnes ei kaasata otsustusprotsessi, vaid nad hakkavad otsustusprotsessi üha enam juhtima, tehes koostööd õpilaste vahetu õpikeskkonna suhtes väliste spetsialistidega. Selline lähenemisviisi muutus nõuab põhjalikku nihet hindamisspetsialistide hoiakutes ja muudatusi nende igapäevatoos.

Juhtimine ja visioon

Kõigis külalstatud kohtades nimetati haridussüsteemi üldraamistiku ja ühiste väärtussüsteemide seisukohalt oluliste teguritena juhtimist ja visiooni.

Uuendusi soodustavat poliitikat peavad algatama olulised sidusrühmad või inimesed, kes pooldavad üldiselt kaasava hariduse ning konkreetsemalt kaasava hindamise ideid. Ka spetsialistidest hindamismeeskondade töö eest vastutavad inimesed on sageli käivitavaks jõuks, kelle tegevus viib mitut valdkonda kaasavalt lähenemisviisilt valdkondadevahelise tööni. Sellised mõjud isikud mitte üksnes ei algata muutusi praktikas, vaid kujundavad ka väärtusi ja põhimõtteid, mis peaksid olema poliitika ja tugistruktuuride aluseks.

Lisaks oli agentuuri projekti puhul selge, et kooli või tugikeskuse juhi ja juhtkonna roll kaasamist ja kaasavat hindamist toetavate ühiste väärtussüsteemide kujundamisel oli kriitilise tähtsusega uuendusi ja muutusi võimaldava professionaalse keskkonna loomisel. Kõigis õppekõlastuste sihtkohtades ilmnes, et võtmetähtsusega haridusjuhid:

- pooldasid kaasavat hindamist isiklikult ning olid kujundanud sellest

- oma töötajate või meeskonna ühise visiooni;
- edendasid aktiivselt kooli või organisatsiooni kultuuri, mis toetas õpilaste ja vanemate osalust;
 - kas algatasid muutusi praktikas või toetasid aktiivselt teisi töötajaid, kes selliseid muutusi käivitasid;
 - kujundasid organisatsioonis struktuure, mis mitte üksnes ei toetanud, vaid eeldasid aktiivselt meeskonnatööd, probleemide lahendamist koostöös ning õppimist ja õpetamist käsitlevaid ühiseid lähenemisviise;
 - kindlustasid vajaliku paindlikkuse ruumide, raha ja ajaressursi osas, et uuendused, st uute hindamismeetodite ja lähenemisviiside väljatöötamine ja katsetamine saaksid võimalikuks;
 - pakkusid õpetajatele ja pedagoogilisele personalile erinevaid koolitusvõimalusi ja võimalusi arendada konkreetset hindamismeetodeid ja -vahendeid, aga ka kaasavaid lähenemisviise üldisemalt;
 - arendasid välja “ühisel keelel” põhineva tõhusa kommunikatsioonisüsteemi – konkreetsemalt hindamise ja üldisemalt õpetamise ja õppimise jaoks – mida mõistsid ja kasutasid nii õpilased, vanemad kui kõik haridustöötajad.

Projekti aruteludes selgitati välja, et paljude juhtide arendustöö prioriteediks oli hindamist käsitleva mitteametliku suhtluse ja teadmiste “formaliseerimine”, et uuendusi ja muutusi oleks võimalik dokumenteerida, jagada, nende üle mõtteid vahetada ja neist õppida. Selline “mitteametliku” formaliseerimine on *tähtis*, kui kaasavat hindamispraktikat tahetakse juurutada kooli kui institutsiooni igapäevatusse, aga see on *kriitilise tähtsusega*, kui soovitakse, et sellistest uuendustest õpiksid ka teised spetsialistid, kes jäävad vahetust koolikeskkonnast väljapoole.

Neid juhte võib seoses hindamisega, aga ka üldiselt kõigis nende töövaldkondades kirjeldada kui ümberkujundajaid – nad käsitasid oma organisatsiooni “õppiva kogukonnana”, mille otsustusprotsessi ja planeerimise aluseks on koostöökultuur ning kõigi töötajate pidev professionaalne areng.

Positiivsed hoiakud hariduses valitseva mitmekesisuse suhtes

Kaasavat hindamist toetava ühise väärtussüsteemi keskmes on arusaam, et mitmekesisus hariduses on kasulik ning seda peaksid tunnustama kõik kooliga seotud rühmad. Positiivne lähenemine mitmekesisete õpivajaduste rahuldamisele oli ehk kõige olulisem kaasavat hindamist edendav kooli hariduskultuuri element. Sellised

positiivsed hoiakud olid ilmsed nii koolijuhtide visioonis ja arendustöös kui ka klassiõpetajate ja teiste kooli töötajate igapäevases töös.

Igasuguse segregatsiooni vältimiseks tehtavat tööd ja kõigile avatud kooli edendamist iseloomustasid järgmised jooned:

- arusaam, et hindamise põhieesmärk on toetada õpetamist ja õppimist, mitte teha kindlaks õpilase kohta haridussüsteemis või jagada ressursse;
- arusaam, et õppimine ise on protsess, mitte sisu või aine, ning kõigi õpilaste õppimise põhieesmärk on arendada oskuste, mitte üksnes aineteadmiste omandamist.

Projektmeeskondade tööst selgus ka, et hariduslike erivajadustega õpilaste õppimist toetavatest edukatest lähenemisviisidest ja tehnikatest võib olla kasu ka teiste rühmade (näiteks erineva sotsiaalse või etnilise taustaga õpilaste) sotsiaalse ja haridusliku kaasamise edendamisel. Seetõttu võis mitmekesiste vajadustega tegelemist üha enam pidada pigem lähenemisviisiks, mille abil arendatakse kõigi õpilaste, mitte konkreetsete rühmade õpet.

Refleksiivne praktika

Õppekülastuste sihtkohtade töötajate tegevust analüüsid selgus, et kõik õpetajad ja teised spetsialistid tegelesid oma töös erineval määral eneseanalüüsiga – nad kasutasid võimalusi eemalduda, et mõista paremini õpetamis- ja õppimisprotsesse, ning seejärel õppida oma eemaldumisest (eneseanalüüsist). Sellist oma töö analüüsimist võib pidada tagajärjeks, kui töötada õpikeskkonnas, mille eesmärk on rahuldada mitmekesiseid õpivajadusi ning mis põhineb meeskonnatööl ja ühisel probleemilahendusel. Paljude õpetajate töös oli kesksel kohal professionaalne areng, mida suunas ühine kogum haridusalaseid põhimõtteid.

Selline refleksiivne praktika on uuenduste tegemiseks äärmiselt tähtis. Selle aluseks on peamiselt probleemide lahendamisele suunatud lähenemisviis ja tulemuseks tegelikkusest kogutud tõenditel põhinev lähenemine oma tööle. Samuti lisab selline lähenemine õpetajale eneseteadvust ja -kindlust, kuna nad saavad osaleda eesmärkide seadmise ja läbivaatamise protsessis, mis aitab neil oma tööd väärtustada.

Huvitaval kombel peegeldab õpetajate refleksiivne praktika mitmel moel õpilaste õppimise hindamist. Eesmärkide seadmise ning personaalse tulemuste analüüsi ja tagasiside protsessid on keskses

rollis nii õpetajate refleksiivses praktikas kui õpilaste õppimise hindamises. Samuti kasutasid oma tööle refleksiivselt lähenevad õpetajad sageli kõige tõhusamalt hindamist õppimise toetamiseks ning kõigi õpilaste kaasavat hindamist.

Koolijuhid tõstsid eriti tugevalt esile, kui olulised on “kriitilised sõbrad”, st koolivälised eksperdid või organisatsioonid, kes tegid kooli või õpetajate rühmaga koostööd, et aidata neid oma praktika analüüsimisel. (Kokkuvõttes kasutasid ka agentuuri projektiekspertid sama metoodikat, asudes külastatud koolide või tugikeskuste töötajate suhtes kriitiliste sõprade rolli.) Koolijuhid pidasid kooli töötajaid toetavate kooliväliste ekspertide kaasamist sageli muutuse käivitajaks praktilises õpetajatöös ja kaasamist toetavate hoiakute kujundamises.

Kokkuvõtvad märkused

Projektist selgub, et kaasava hindamise rakendamiseks ei ole selgelt määratletavaid lahendusi, mis töötaksid kõigis kooli- või klassikeskkondades. Kõik agentuuri projekti kaasatud õppeasutused ja tugikeskused olid arendanud välja erineva hindamispraktika ning keskendusid erinevatele aspektidele, mida peeti sel hetkel kaasamise arendamiseks olulisimaks. Muutused sõltusid kohalikest probleemidest, aga peamiselt koolikultuurist (või ühistest väärtussüsteemidest) ning hariduspoliitikast (või haridussüsteemi üldraamistikust), mis suunas projektimeeskondade tööd.

Hoolimata viie õppekülastuse sihtkoha erinevustest võib väita, et kaasav hindamine on protsess, milleks on vaja uuendusi ja paindlikkust nii poliitikakujundajate kui ka praktikute mõtlemises ja tegutsemises. Mõtlemise ja tegevuse ümberkujundamine on kaasava hindamise arendamisel esmatähtsad.

Haridussüsteemi üldraamistiku ja ühiste väärtuste aspektid on omavahel seotud ja sõltuvad üksteisest tugevalt. Hindamissüsteem on peamiselt koolivälise päritoluga: kaasamis- ja hindamispoliitika, rahastamisstruktuur, tugisüsteem ja -töötajad on sageli kindlaks määratud riigi või piirkonna tasandil ning üksikud koolid töötavad nende struktuuride piires.

Ometi määrab kooli ühine väärtussüsteem suuresti, kuidas hindamissüsteemi tegelikult kooli praktikas rakendatakse. Haridussüsteemi üldraamistik võib anda kooli praktika raamistiku, aga kooli ühine väärtussüsteem otsustab suurel määral selle, kuidas seda

raamistikku tõlgendatakse.

Projektis osalenud õppekõlastuste sihtkohtade analüüsi põhijäreldus on, et hoolimata kaasavat hindamist toetava haridussüsteemi üldraamistiku olulisusest, on süsteemi ja tugistruktuuride pakutavate võimaluste edukal rakendamisel kriitilise tähtsusega ühised väärtussüsteemid koolide sees.

Kaasava hindamise rakendamiseks vajalike ühiste väärtussüsteemide arendamine on väljakutse kõigi poliitikakujundajate ja praktikute jaoks. Ometi võib kogu Euroopast leida selgeid näiteid, millest saab õppida, ning loodetavasti aitab kaasava hindamise põhijoonte väljaselgitamine kaasa jätkuvatele aruteludele nii riikide kui ka rahvusvahelisel tasandil.